

nr. 595). 2. *et-Taḥrîc li-ṣaḥîḥi'l-ḥadîs*. Eserin 10 varak hacmindeki bir nüshası İrlanda'nın Dublin şehrindeki Ch. Beatty Kütüphanesi'ndedir (nr. 3890). 3. *Su'â-lâtü Ebî Bekir el-Berkânî ve cevâbâtü'd-Dârekuṭnî. Cüz' fîhi su'â-lâtü Ebî Bekir el-Berkânî* diye de anılan bu risâlenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 624/12, vr. 104^a-106^a). Bu eser üzerine yazılan *Ta'lik' alâ su'â-lâtü'l-Berkânî li'd-Dârekuṭnî* adlı bir risâle de aynı mecmuanın içinde yer almaktadır (nr. 624/10, vr. 1116-1119).

Berkânî bu eserleri yanında meşhur muhaddislerin rivayet ettikleri hadisleri de ayrı ayrı derlemiştir. Hadislerini derlediği belli başlı muhaddisler şunlardır: Süfyan es-Sevrî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be b. Haccâc, Ubeydullah b. Ömer, Abdülmelik b. Umeyr, Beyân b. Bişr, Matar el-Verrâk. Mis'ar b. Kîdâm'ın hadislerini derlemeye çalıştığı sırada vefat etmiştir. Fıkıh ilmi sahasında eser verdiği de söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, IV, 373-376; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 156-157; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 387; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 140; Zehbî, *el-İber*, III, 156; a.mlf., *el-Müstebeh*, I, 66; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 1074-1075; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 464-468; Saferî, *el-Vâfi*, VII, 331; Sübkî, *Ṭabaḳât*, IV, 47-48; İsnvî, *Ṭabaḳâtü's-Sâfi'iyye*, I, 231-232; *Keşfü'z-zunûn*, I, 600; II, 1682; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 228; Sezgin, *GAS*, I, 229; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 495-498.



EMİN AŞIKKUTLU

BERKE HAN

(ö. 665/1266)

Altın Orda Hanı
(1256-1266).

Cengiz Han'ın torunu, Cuci Han'ın oğlu, Batu Han'ın kardeşi, Sertak ile Ulakçı hanların da halefidir. Kaynaklarda adı Berke, Berkâ ve Berkây, bazan da Berke Oğul şeklinde geçer. Gençliği hakkında çok az bilgi vardır. 1246 ve 1251 yıllarında amcası Ügedey'in oğlu Güyük ile öbür amcası Tuluy'un oğlu Mengü'nün tahta geçişlerindeki kurultayda yer aldı ve gayretleriyle bazı iç çekişmeleri önledi. Büyük bir ihtimalle Müslümanlığı hükümdar olmadan önce Hârizm'de bulunduğu sıralarda kabul etmiştir. Sertak ve Ulakçı'nın kısa saltanatlarından

sonra 1256 yılı sonunda Altın Orda tahına geçti.

Saltanatının ilk yıllarında batıda Galiçya'da ayaklanan Kral Daniel'in isyanı bastırılarak yeni inşa edilen kaleler yıkıldı. Ardından Litvanya ve Polonya'nın istilâsına başlanarak Saint Domierz Kalesi tahrip edildi, Krakov Kalesi ile bazı kaleler ele geçirildi. Bu durum karşısında Kral Utangaç Boleslas Macaristan'a iltica etmek zorunda kaldı. Diğer taraftan Rus Knezliği ile mevcut olan dostluk, vergi meselesinden dolayı meydana gelen ayaklanmalar sebebiyle bozuldu. 1259'da Novgorod Rostof, Suzdal ve Yaroslavl gibi şehirlerdeki isyanlar derhal bastırıldı. Knez Yaroslav oğlu Aleksandr Berke Han'ın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı.

Berke Han, Bizans'a sığınmış olan Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'un İmparator Mihail VIII. Palaiologos'un emriyle Enez Kalesi'ne kapatılması üzerine bu devlete karşı da harekete geçti. İmparatorun bizzat kumanda ettiği kuvvetler, Bulgar Çarı Teş'in de yardımıyla bozguna uğratıldı. Cuci ailesinden Nogay, İzzeddin ve ailesini kurtarıp Berke'ye gönderdi. Burada izzet ve ikram gören İzzeddin Orbay Hatun'la evlendirildi. Solhad ile Suğdak'ın gelirleri kendisine tahsis edildi. Ceneviz kaynaklarında belirtildiğine göre İzzeddin'e Keefe'de bir de saray verilmişti. Altın Orda tehdidine karşı Bizans evlilik yolu ile Berke Han'a yaklaşmak istedi, saraya mensup Prenses Euphrosyne'yi zengin hediyelerle Nogay'a vererek akrabalık kurdu.

Berke'yi yakından ilgilendiren asıl siyasi konu İlhanlılar idi. 1256'ya kadar büyük han adına birlikte hareket eden iki devlet, Hülâgü'nun Berke Han'a karşı cephe almasıyla rekabet içine girdi. Berke Han İlhanlılar'a karşı siyasi dengeyi sağlamak için Memlük Sultanı Zâhir Rükneddin Baybars'a elçi göndererek İslâm ülkelerini istilâ ve halka zulmeden Hülâgü'ya karşı birlikte mücadele etmeyi teklif etti ve savaşı kazanırlarsa onun elindeki bütün toprakları alıp kendisine vereceğini bildirdi.

İlhanlılar'ın Azerbaycan'ı istilâ ederek sınırı Derbent'ten geçirmeleri ve topraklarındaki Altın Ordalı tüccarları öldürmeleri tarafları savaşa sürükledi. 1263'te meydana gelen savaşta Hülâgü ağır bir

bozguna uğradı. Bu haber İslâm dünyasında büyük bir sevinç yarattı. Berke savaş alanında pek çok kişinin öldüğünü öğrenince, "Allah, Moğollar'ı Moğollar'ın kılıcı ile öldüren Hülâgü'yu utandırсын" diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Hülâgü'nun 1265'te ölümü üzerine yerine geçen Abaka Han da Berke'ye karşı aynı siyaseti devam ettirdi. Aynı yıl Kür nehri sahilinde İlhanlılar ile Altın Orda kuvvetleri karşı karşıya geldiler. Irmağın her iki tarafındaki kuvvetler bir müddet savaş nizamında beklediler. Berke Tiflis tarafına giderek nehri geçtikten sonra İlhanlılar'a saldırmayı düşünüyordu. Ancak ömrü buna yetmedi; 1266'da vefat etti. Berke'nin cenazesi töre gereğince başşehir Saray'a götürüldü ve burada toprağa verildi. Oğlu olmadığı için yerine Batu'nun torunu Mengü Timur han ilân edildi.

Tarihe ilk müslüman Altın Orda hükümdarı olarak geçen Berke Han, İslamiyet'i daha yeğenleri zamanında kabul etmiş ve Sertak Han ile de bu yüzden anlaşmazlığa düşmüştü. İslamiyet'i kabulünde Şeyh Necmeddin-i Kübrâ'nın halifelerinden Seyfeddin Bâharzî'nin büyük rolü olmuştu. Saray şehrinin kurulmasından sonra Türkistan'la ticarî münasebetler artmış ve bunun sonucu İslamiyet süratle yayılmıştır. Cüzcânî ve Cüveynî'nin yazdıklarından anlaşıldığına göre Berke yasa ve şeriatı birlikte uygulamış, her iki sistemin ruhuna bütün samimiyetiyle bağlı kalmıştır. Kur'an-ı Kerim öğretmek üzere okullar açtırmış, Saray'da imam ve müezzinler bulundurmuş ve âlimleri himaye etmiştir.

Berke Han zamanında en parlak devrini yaşayan Altın Orda Moğolistan'daki büyük kağanlıktan ayrılmış ve tamamen bağımsız bir devlet olmuştur. Onun kendi adına sikke bastırması da bunu göstermektedir.

Berke'nin Saray (Sarây-ı Berke) adıyla İdil nehri kıyısındaki büyük bir düzlükte inşa ettirdiği şehir kısa zamanda bir ticaret merkezi haline gelmiştir. İbn Battûta ve birçok Batılı seyyah bu şehirden övgüyle söz etmişlerdir. Sarây-ı Berke'nin yeri bugün tam olarak tesbit edilememiştir. Tzarev veya Selitrennoye Selitrenniy Gorodok'ta harabeleri meydana çıkarmak için çalışmalar yapılmıştır. Bazı maddî kültür kalıntıları ise Leningrad Müzesi'nde sergilenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1343 hş., II, 213-218; Cüveynî, *The History of the World-Conqueror* (trc. J. A. Boyle), Manchester 1958, I, 184, 249; II, 548, 563, 573, 594; Reşidüddin, *Cami'ü'l-tevârîh* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338 hş., I, 625-632; II, 731-734, 736, 744; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, Tahran 1364 hş., s. 478, 585, 590; İbn Battûta, *Voyages*, IV, 447; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 234, 238-239, 242, 247, 249; Makrîzî, *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Egypte* (trc. M. E. Quatremère), Paris 1842, I/1, s. 213 vd.; Pakhmeres, *Histoire de Constantinople* (nşr. Cousin), Paris 1685, VI, 107, 136-142; W. F. Tiesenhäusen, *Altın Orda Devleti Tarihine Ait Metinler* (trc. İsmail Hakkı İzmîrli), İstanbul 1941, I, 115; II, 6, 379, 507; J. A. Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-Khans", *CHIr*, V, 352-354, 356; R. Grousset, *The Empire of the Steppes* (trc. N. Walferd), New Jersey 1970, s. 394-400; Akdes Nîmet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 128-130, 134, 152, 342-343; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 54-59; a.mlf., "Cuci Uluşu ve Ak-Orda (Altın-Orda) Gök-Orda Hanlıkları", *TED*, I (1970), s. 103-120; A. Y. Yakubovskiy, *Altınordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), Ankara 1976, s. 56-65, 73, 100, 109, 121-122, 144-145, 224; Fâ-yid Hammâd Âşûr, *el-'Alâkâtü's-siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Moğûl*, Kahire 1976, s. 81-83; W. Barthold, "Berke", *IA*, II, 553-555; a.mlf., "Saray", *IA*, X, 206-207; a.mlf. — J. A. Boyle, "Berke", *EI*² (İng.), I, 1187-1188; a.mlf.ler, "Berke Hân", *İDMİ*, IV, 433-435.



ENVER KONUKÇU

BERKES, Niyazi

(1908-1988)

Türk sosyologu.

21 Ekim 1908'de Lefkoşe'de doğdu. Kıbrıslı Hüseyin Hüsnü Bey ve Dervişe Hanım'ın ikiz oğlundan biridir. İlk ve orta tahsilini doğduğu yerde tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. 1928'de İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi. 1928-1931 yılları arasında Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde felsefe ve sosyoloji öğrenimi gördü. Mezuniyetinin ardından bir süre Ankara Maarif Cemiyeti Ortaokulu ile Halkevi Kütüphanesi müdürlüklerinde bulundu. 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji asistanı oldu. Aynı yıl Amerika'ya giderek Chicago Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans üstü araştırmalarında bulundu. 1939'da yurda dönünce Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçenti oldu. Bir yandan akademik



Niyazi Berkes

neşirlerini sürdüren Berkes bir yandan da Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu gibi sol eğilimli yazarlarla ideolojik muhtevalı dergilerin yayımlanmasına katkıda bulundu. 1945 yılında vekâlet emrine alındı. Ardından Daniştay kararıyla görevine iade edildiyse de dersleri dekanlıkça tatil edildi. Hakkında görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle açılan davayı kazanmasına rağmen kadro dışı bırakıldı ve görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1952'de Kanada Mc Gill Üniversitesi Lisans Üstü Araştırmalar Fakültesi'nde sosyoloji profesörü oldu; 31 Ağustos 1975'te de milletlerarası "emertus profesör" unvanını aldı. Emekli olduktan sonra İngiltere'ye yerleşti ve 18 Aralık 1988'de küçük bir sahil kasabası olan Hythe'de öldü (bk. Coşkun, s. 53).

Berkes'in fikrî çalışmalarına yön veren temel problem Türkiye'nin çağdaşlaşması konusu olmuştur. *The Development of Secularism in Turkey* (Montreal 1964) adlı başlıca eseri bu çalışmaların sonunda ulaştığı neticelerin bir ifadesidir; kitap *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adıyla bizzat yazarı tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Cumhuriyet'in 50. yılına armağan edilmiştir (Ankara 1975; İstanbul 1978).

Niyazi Berkes'in bütün araştırmalarının odaklaştığı alan, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün Türk tarihi içindeki yeri ve öneminin ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla o Cumhuriyet'in devlet düzeni, ekonomik yapısı ile Türk insanına hâkim olan mânevî âmillerin, inançların ve törenin anlaşılabilmesi için tarihî kopukluğun ortadan kaldırılması gerektiğine inanır. Berkes bu sebeple çalışmalarını, Osmanlı tarihinin siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşadığı gelişmeleri göz önüne alarak Türkiye'nin 200 yıllık temel meselesi olan Batılılaşma üzerinde yoğunlaştırdı. Ona göre Türkiye için Batılılaşma, birbiriyle karşılıklı etkileşim ha-

linde bulunan üç temel unsurun, yani laikleşme, çağdaşlaşma ve milliyetçiliğin ulaştığı nihai bir terkiptir. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*'da politik toplumun din-devlet ilişkisini laikleşme ile kesin ve kalıcı bir çözüme ulaştırmasının köklerini Osmanlı sosyal tarihinde aradı. Osmanlı toplumunu feodal bir toplum olarak görenlerin hata ettiğini her fırsatta vurgulayarak bu toplum yapısının "Doğu despotizmi" kavramıyla açıklanabileceğini savundu. Berkes'e göre kulluk sistemine dayalı despotik rejimlerde devlet ve toplum arasındaki bün-yeye kopukluğu sebebiyle kaçınılmaz bir durgunluk doğar; bu durgunluk evrimleşmenin, ileriye doğru yol almanın tarihî bir engeli haline gelir. Bu yüzden Berkes toplum ve kültür yapısına yeni bir hareketlilik kazandırmayı amaçlayan son dönem Batılılaşma gayretlerini anlamlı işaretler olarak değerlendirdi; özellikle II. Mahmud ve sonrasında Osmanlı hukukî muhitinin laikleşme yönündeki düzenlemeleriyle laikliği savunan Osmanlı-Türk düşünürlerinden Şinâsi, Nâmık Kemal ve Ali Suâvi'nin görüşlerine yer verdi. Ayrıca Türk milliyetçiliğini ateşleyen akımları düşüncede ve aksiyonda inceledi. Nihayet Türkiye'nin Batı medeniyeti içinde yerini almasını ise bir ölüm-kalım savaşı olarak değerlendirdi. Berkes'e göre laik olmayan bir toplumun ekonomik gelişme seviyesi ne olursa olsun Batılılaşma'sı söz konusu değildir, böyle bir toplum çözülmeye mahkûmdur.

Berkes'in iddiasına göre "secularism"le ifade edilmesi gereken laiklik, yalnızca üst yapıyı ilgilendiren bir mesele değil bütün yapıyı tanımlayan bir kavramdır. Secularism terimi, kaba bir din-devlet ayırımından daha kapsamlı bir anlam ifade ettiğinden "çağdaşlaşma" şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü "kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma" süreci laikliği de içine alacak şekilde çağdaşlaşma gayretinin ta kendisidir. Çağdaşlaşma, geleneğin din ile kutsallaştırılması ve zorunlu değişimlere direnmesi karşısında ortaya çıkan problemlerle başlayan bir süreçtir. Bu, toplumu "dinselleşme hummasının yakasından kurtarma" sürecidir. "Şu halde çağdaşlaşma konusunda asıl sorun, 'kutsal' sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitsel, cinsel, bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisizleşmesi sorunudur" (bk. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 15-21).